

УДК 811.111:37

О. С. КОМАР

кандидат філологічних наук, доцент
Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини

СКЛАДОВІ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ

У статті викладено основні складові неперервної професійної підготовки вчителів англійської мови, зміст яких розглянуто в розрізі підходів до підготовки вчителів та в контексті глобалізації освіти. Розглянуто поняття професійної культури та професійної компетентності як найважливіших складових професіоналізму спеціаліста. Визначено основні складові неперервної професійної підготовки вчителів англійської мови в розрізі глобалізації освіти. Виокремлено характеристики, які постають показниками сформованості професійної компетентності вчителів англійської мови в окресленому контексті.

Ключові слова: *неперервна професійна підготовка, учитель англійської мови, глобальна освіта, професійна культура, компетенція, компетентність.*

Соціально-економічні, політичні та культурні зміни в житті нашої країни спричиняють потребу у формуванні особистості, внутрішньо готової до міжкультурної взаємодії та з достатнім багажем знань і навичок застосування англійської мови як інструмента такої взаємодії. Розв'язання проблеми підготовки такої особистості, передусім, залежить від професійної кваліфікації педагогічних кадрів, зокрема вчителів англійської мови.

Глобальна освіта покликана вирішувати завдання розвитку, виховання й соціалізації особистості, в її основу закладено загальну ідею освоєння картини світу та його проблем крізь призму найближчого оточення людини, що визначає її національно-культурну ідентифікацію, – сім'ю, громаду, національну спільноту, а глобальне сприйняття світу є умовою та чинником глибшого пізнання найближчого оточення, усвідомлення його цінності й унікальності, необхідності дбайливого ставлення як до нього, так і до всього світу загалом. У такому контексті результатом глобальної освіти постає система знань, цінностей, компетенцій, що надають змогу організувати життєдіяльність у взаєморозумінні з носіями інших культур, відповідально й активно діяти на благо соціуму, країни та світу.

Окремі питання, пов'язані з проблемою глобального контексту змісту освіти та професійної підготовки вчителів у цьому ключі, розглядали представники як вітчизняної, так і міжнародної наукової спільноти. Зокрема, проблемам професійної підготовки вчителів у контексті глобальної освіти присвячено праці Є. Артамонової, Н. Воевутко, І. Кириченко, Є. Пасова, Л. Пуховської, Н. Чередніченко та ін.; проблемі розмежування понять “компетентності” та “компетенції”, а також спільного й відмінного між ними, присвячено праці Н. Бібік, А. Вербицького, І. Зязюна, В. Кузя,

О Кучая, В. Радула, Т. Росса, С. Сисоевої, Ю. Фролова, М. Холстед, І. Якиманської та ін.; питання професійної компетентності вчителів іноземної (англійської) мови висвітлено в працях К. Болдирева, О. Діордіященко, І. Зимньої, В. Калініна, Я. Черньонкова та ін.

Проте, проблема неперервної професійної підготовки вчителів англійської мови в контексті глобальної освіти, зокрема в аспектах змісту та окремих складових, лишається недостатньо розкритою. Детальнішого опрацювання, на нашу думку, потребує питання визначення складових, професійної підготовки вчителів англійської мови, зокрема компетенцій, професійної культури, з огляду на глобалізацію освіти. Беручи до уваги зазначене, *метою статті* постає розгляд компонентів неперервної професійної підготовки вчителів англійської мови, а також визначення основних складових професійної компетентності вчителя англійської мови в контексті глобальної освіти.

Зміст освіти з англійської мови в закладі вищої освіти повинен повною мірою співвідноситися зі змістом освіти з англійської мови в школі, оскільки основною метою педагогічних закладів вищої освіти є підготовка студентів до роботи вчителями передусім у школах. До вчителя висуваються високі вимоги в зв'язку з тим, що йому нерідко доводиться жити й працювати в мультикультурному, багатонаціональному суспільстві. Він повинен уміти сприймати й розуміти людей різних соціальних верств і груп, він не повинен обмежуватися вузьким маленьким світом своєї школи або класу. Йому необхідно вміти впливати на своє оточення поза школою й видозмінювати його, якщо в цьому виникає потреба. Усе це неможливо в сучасних умовах без високого рівня освіти вчителя [1, с. 197].

Останніми десятиліттями склалося декілька підходів до підготовки вчителя, в основі яких лежить акцент або на професійній складовій, або на цілісному розвитку особистості, зокрема професійних якостей. У першому випадку важливе значення має набір професійних знань, умінь та навичок, їхньої ієрархії, що, зокрема, відображено в професіограмі вчителя (В. Слассьонін, М. Болдирев). У другому випадку акцент зміщується на особистісні якості, загальну культуру особистості, професійну культуру тощо.

Отже, важливою складовою професійної підготовки вчителя постає формування його професійної культури. Поняття “професійна культура” набуло широкого трактування наприкінці ХХ ст. і було пов'язано з розробкою культурологічного підходу, з позицій якого розглядали ряд освітніх явищ та процесів. Культурологічний підхід (В. Аніщенко, М. Бастун, Ю. Бойчук, Г. Чередніченко) передбачає оволодіння учнями/студентами інформацією про країну, мову якої вивчають, шляхом усвідомлення особливостей культури та психології іншої нації. Такий підхід сприяє налагодженню контактів і співпраці, культурній рефлексії, толерантному ставленню до іншої культури тощо.

О. Попенко тлумачить поняття “професійна культура” таким чином: “Професійна культура особистості передбачає засвоєння професійних

знань, професійну компетентність, сформованість професійно значущих якостей, які необхідні для участі в професійній діяльності. Професійна культура не лише визначає пізнавальні інтереси особистості, а й обумовлює світоглядні установки, ціннісні орієнтири, загальне життєве кредо” [10, с. 46]. Важливим фактором професійної культури як учителя, так і викладача є високий рівень професіоналізму, якого досягають шляхом саморефлексії професії.

Я. Черньонков розглядає професіоналізм учителя крізь призму професійної культури, визначаючи його як “психолого-педагогічний феномен, який ґрунтується на педагогічній самосвідомості й професійній культурі, являє собою складну діалектичну взаємодію педагогічного мислення, педагогічних здібностей, професійних знань та вмінь, індивідуально-особистісних характеристик учителя, які виявляються в його духовній культурі, інтелігентності, гуманізмі та реалізуються у творчій професійній діяльності... у цьому контексті професійну культуру вчителя слід розглядати з позицій системного підходу як багаторівневе утворення високого ступеня організованості” [12, с. 8].

Невід’ємною складовою професійної культури є професійна компетентність, тобто “володіння системою знань, умінь і навичок, достатньою для успішного розв’язання того кола трудових завдань, яке відповідає поточним і передбачуваним на найближче майбутнє функціональним обов’язкам конкретного працівника” [4, с. 724]. А. Маркова у структурі професійної компетентності вчителя виділяє чотири блоки [8]:

- професійні (об’єктивно необхідні) психологічні й педагогічні знання;
- професійні (об’єктивно необхідні) педагогічні вміння;
- професійні психологічні позиції, установки вчителя, яких від нього вимагає професія;
- особистісні особливості, які забезпечують оволодіння вчителем професійними знаннями та вміннями.

У Європейському Союзі проблемі професійної компетентності вчителя приділяють значну увагу, зокрема проводять дослідження, які фінансує Рада Європи, з метою вироблення загальноєвропейських стратегій та рекомендацій. Так, у доповіді В. Хутмахера знаходимо прийняте Радою Європи визначення п’яти ключових компетенцій – складових професійної компетентності, якими повинен володіти молодий спеціаліст [13, с. 11]:

- політичні й соціальні компетенції, зокрема здатність усвідомлювати й приймати відповідальність, участь у прийнятті групових рішень, здатність до розв’язання конфліктів, участь у функціонуванні та розвитку демократичних інституцій тощо;
- компетенції, необхідні для життя в полікультурному суспільстві, зокрема усвідомлення й прийняття відмінностей між людьми, повага до інших, готовність мирно співіснувати з представниками інших культур, мов та релігій, толерантність у широкому розумінні тощо;

– компетенції, пов'язані з володінням мовами, усною та письмовою комунікацією. Зазначені компетенції особливо важливі для роботи й соціального життя, у цьому ж контексті дедалі більшої важливості набуває володіння більше ніж однією мовою;

– компетенції, пов'язані зі зростанням інформатизації суспільства, зокрема володіння технологіями, розуміння їх застосування, критичне ставлення до інформації, поширюваної мас-медіа та рекламою тощо;

– компетенції, що стосуються здатності та бажання навчатися протягом життя як основи неперервного навчання в контексті як особистого професійного, так і соціального життя.

Основні положення щодо професійної компетентності спеціаліста та неперервної освіти загалом відображено в Болонській декларації: "...якість освіти загалом є ключовим елементом в освітній сфері. За умови зростання продуктивної компетентності випускників зміни виправдають себе, бо вони будуть виходити на ринок праці з набутими вміннями неперервно навчатися і саморозвиватися..." [14].

Під "компетентністю" І. Зимня розуміє актуальну якість, яка формує особистість, інтелектуально та особистісно зумовлену соціально-професійну характеристику людини, яка ґрунтується на знаннях та досвіді [5]. У результаті освіти повинна бути сформована цілісна соціально-професійна компетентність людини, під якою розуміються її особистісні, інтегративні якості, що проявляються в адекватності розв'язань проблем у всьому різноманітті соціальних та професійних ситуацій. Дослідниця зауважує, що соціально-професійна компетентність може бути представлена чотирма блоками [5]:

- базовий (основні мислительні операції);
- особистісний (особистісні якості та характеристики);
- соціальний (життєдіяльність індивіда та його взаємодія із соціумом);
- професійний (адекватність виконання професійної діяльності).

Професійна компетентність постає однією з найважливіших складових професіоналізму спеціаліста, як інтегральний прояв професіоналізму вона виражається в способах розв'язання різноманітних завдань і є важливим показником професійного розвитку й саморозвитку.

Положення компетентнісного підходу розглядають, зокрема, й у контексті підготовки вчителя іноземної (англійської) мови. Так, ряд дослідників (К. Болдирєв, О. Діордіященко, І. Зимня, В. Калінін, Н. Харитонова) виділяють компетенції, які в нерозривній єдності становлять професійну компетентність учителя англійської мови [2; 3; 5; 6; 7; 9]:

– комунікативна компетенція, яка складається з ряду інших компетенцій, зокрема лінгвістичної (фонетичні, лексичні, граматичні, орфографічні навички, тобто знання про систему мови та правила її функціонування); соціокультурної (знання про рідну країну та країну, мова якої вивчається, норми поведінки, культуру, традиції тощо); дискурсивної (уміння логічно вибудовувати спілкування); стратегічної (уміння прогнозувати труднощі в спілкуванні, розробка стратегій, вибір технології навчання з

урахуванням особливостей учнів/студентів). Оволодіння комунікативною компетенцією постає надзвичайно важливим завданням для вчителя саме іноземної мови, що можна пояснити тим, що підготовка вчителя, зокрема англійської мови найвищого фаху, передбачає не лише володіння власною мовою, а й формування вміння встановлювати та підтримувати контакт з представниками іншої країни, культури тощо;

- соціокультурна компетенція, яка складається з країнознавчої, літературознавчої, культурознавчої компетенцій, а також уміння брати участь у діалозі культур, знання моделей вербальної та невербальної комунікативної поведінки, володіння певним лінгвістичним соціокультурним мінімумом тощо;

- психолого-педагогічна компетенція, яка містить знання основних педагогічних та психологічних понять, вікових особливостей учнів/студентів, педагогічних технологій, навичок науково-дослідної, виховної роботи тощо;

- інформаційна компетенція, яка передбачає володіння інформаційно-комунікаційними технологіями, уміння обробляти інформацію, здатність працювати з інформаційними засобами тощо;

- соціальна компетенція, яка передбачає бажання та вміння спілкуватися, обирати необхідні мовленнєві засоби відповідно до комунікативної ситуації та соціальної ролі адресата;

- методична компетенція, що містить професійно-методичні вміння та навички;

- автономізаційна компетенція, яка містить здатність до самоосвіти, саморозвитку, творчості та самовираження;

- компенсаторна компетенція, яка містить уміння передбачати та долати різноманітні труднощі (комунікативні, мовні, психолого-педагогічні, методичні) у разі нестачі необхідних знань, умінь та навичок;

- загальна культурна компетенція.

На додаток до наведеного вище списку в контексті підготовки вчителя іноземної мови Е. Тен виділяє такі компетенції [11]:

- соціолінгвістичну (знання про вплив соціальних факторів у рідній культурі та культурі мови, яка вивчається, на вибір лінгвістичних форм);

- країнознавчу (уміння реалізовувати власну мовленнєву поведінку відповідно до основних особливостей соціокультурного розвитку країни, мова якої вивчається);

- навчально-пізнавальну (оволодіння технікою та стратегією вивчення іноземних мов, прагнення до самоосвіти, саморозвитку);

- лінгвометодичну (володіння мовою на адаптивному рівні, який визначається конкретною педагогічною ситуацією).

У контексті глобальної освіти важливу роль відіграє позиція вчителя, яка постає системою всіх інтелектуальних, вольових та емоційно-оціночних ставлень до навколишнього світу, соціальної дійсності й педагогічної діяльності. Справжній професіонал здатний розглядати та використовувати освіту як одне з головних джерел інтелектуального, культурного й духовного потенціалу суспільства, що є наслідком його професійної компетентності.

Ґрунтуючись на викладених вище положеннях, сформулюємо основні складові професійної компетентності вчителя англійської мови в контексті глобальної освіти на основі класифікації компетенцій І. Зимньої (три основні групи: особистісна, соціальна та професійна) [5]. Оскільки компетенції постають внутрішніми, потенційними, прихованими психологічними утвореннями й виявляються в компетентностях, вважаємо за можливе виділити три блоки компетенцій, які становлять професійну компетентність учителя й перебувають у нерозривній єдності та взаємодоповненні: особистісний, соціальний і професійно-діяльнісний. Компетенції, що наповнюють кожен блок професійної компетентності вчителя англійської мови, формуються в співвідношенні із цілями глобальної освіти, хоча розподіл на блоки в такому разі є доволі умовним, оскільки ті самі компетенції можуть бути присутніми в різних блоках:

- особистісний блок – характеризується загальнокультурною, особистісно-формувальною (інтегративна освіта, що відображає рівень сформованості особистості, її якостей, глобального мислення засобами англійської мови) та іншими компетенціями й особистісними якостями, притаманними людині;

- соціальний блок – містить компетенції, пов'язані зі спілкуванням та соціальною взаємодією;

- професійно-діяльнісний блок – об'єднує набір компетенцій, що надають змогу успішно розв'язувати професійні завдання за спеціальністю. Сюди зараховуємо такі компетенції: інформаційну, педагогічну, психологічну, навчально-пізнавальну, психосоціальну, соціокультурну, комунікативну, компенсаторну, лінгвометодичну, інтеркультурну тощо.

Отже, професійна компетентність спеціаліста полягає в єдності й взаємодії всіх її складових, їх поділ фактично є умовним. У професійній діяльності компетентність виявляється цілісно, що є її принципово важливою особливістю. У контексті глобальної освіти специфіка професійної компетентності вчителя англійської мови характеризується цінностями, установками, нормами й відносинами, типом мислення, що регулюють професійну поведінку суб'єкта професійної діяльності.

Таким чином, у контексті глобальної освіти вважаємо можливим сформулювати ряд характеристик, які постають показниками сформованості професійної компетентності вчителя англійської мови:

- глобальність мислення (усвідомлення власної відповідальності, орієнтація на гуманістичну систему цінностей, саморозвиток і самовдосконалення);

- толерантність (прагнення спілкуватися усно й письмово рідною та англійською мовою з представниками різних країн і культур на засадах діалогу й взаєморозуміння, подолання стереотипів та упередженості стосовно представників інших країн і культур);

- знання інших іноземних мов і різноманіття культур (уміння адаптувати навчальні матеріали з іноземних мов відповідно до критеріїв змісту глобальної освіти, здатність організувати навчання англійської мови згідно

з принципами реалізації глобальної освіти, уміння виховувати в душі ідей глобальної освіти засобами англійської мови).

Висновки. Теоретичне осмислення та практична реалізація глобальної освіти зумовлені глобалізаційними процесами в основних сферах життєдіяльності, зокрема в освіті. Системи освіти європейських країн при всіх відмінностях мають спільне історичне й культурне підґрунтя та традиції, які стають усе ближчими завдяки інтеграційним процесам. Останніми десятиліттями формується не лише європейське, а й загальносвітове освітнє середовище, а розробка та реалізація ідей глобальної освіти, з одного боку, відповідають тенденції глобалізації в освіті, а з іншого – дають можливість народам зберегти власну національно-культурну ідентичність.

Навчання англійської мови в контексті глобальної освіти створює можливості для розвитку комунікативних навичок для спільного розв'язання загальнолюдських проблем. Вивчення англійської мови не обмежується лише засвоєнням мовних одиниць, граматичних правил чи правил мовного етикету, а радше передбачає розвиток умінь і навичок вираження в демократичному дусі локальних інтересів з подальшим їх порівнянням та узгодженням з інтересами інших. З такого погляду професійна компетентність учителя англійської мови передбачає здатність педагога до формування зазначених вище якостей в учнів/студентів у процесі навчання англійської мови відповідно до змісту та принципів глобальної освіти.

Список використаної літератури

1. Белканов Н. Введение в сравнительную педагогику : учеб. пособие. Алматы, 1994. 210 с.
2. Болдирев К. Основні засоби формування професійної компетентності викладача іноземної мови. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/13795>.
3. Діордіященко О. Формування професійної компетентності вчителя іноземних мов на сучасному етапі. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка. Сер.: Філологічні науки*. Кіровоград, 2010. Вип. 89 (2). С. 290–294.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ, 2008. 1040 с.
5. Зимняя И. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека. *Эйдос*. 2006. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0504.htm>.
6. Калінін В. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир, 2011. С. 131–149.
7. Кміть О. Зміст професійної компетентності вчителя англійської мови дошкільного навчального закладу. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки*. Чернігів, 2014. Вип. 119. С. 59–97.
8. Маркова А. Психология профессионализма. Москва, 1996. 308 с.
9. Пелагейченко В. Ключові компоненти компетентності. URL: <http://osvita.ua/school/method/9170/>.
10. Попенко О. Професійна культура вчителя як інтеграційна якість особистості педагога-професіонала. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин, 2012. № 1. С. 44–49.
11. Тен Э. Г. Формирование профессиональных компетенций современного учителя иностранного языка и культур. *Лемпертовские чтения VI* : материалы междунар. науч.-метод. симпозиума. Пятигорск, 2004. С. 141–144.

12. Черньонков Я. Формування професійної культури майбутнього вчителя іноземної мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2006. 20 с.
13. Hutmacher W. Key competencies for Europe : Report of the symposium Berne, Switzerland, 27–30 March, 1996 / Council for Cultural Cooperation (CDCC). Secondary Education for Europe. Strasburg, 1997. URL: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED407717.pdf>.
14. Joint declaration of the European Ministers of Education. The Bologna Declaration of 19 June 1999. The European Higher Education Area. URL: http://www.eurashe.eu/library/bologna_1999_bologna-declaration-pdf.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2017.

Комар О. С. Компоненты непрерывной профессиональной подготовки учителей английского языка в контексте глобализации образования

В статье изложены основные компоненты непрерывной профессиональной подготовки учителей английского языка, содержание которых рассматривается через призму подходов к подготовке учителей и в контексте глобализации образования. Рассмотрены понятия профессиональной культуры и профессиональной компетентности как самых важных компонентов профессионализма специалиста. Определены основные компоненты непрерывной профессиональной подготовки учителей английского языка в разрезе глобализации образования. Выведены характеристики, являющиеся показателями сформированности профессиональной компетентности учителей английского языка в представленном выше контексте.

Ключевые слова: *непрерывная профессиональная подготовка, учитель английского языка, глобальное образование, профессиональная культура, компетенция, компетентность.*

Komar O. Components of Continuous Professional Training of English Language Teachers in the Context of Globalization of Education

The article reveals main components of continuous professional training of English language teachers. The content of the above mentioned components is analyzed through the viewpoint of the approaches to teacher training and in the context of globalization of education. It is stated that the content of education in the field of English language must correlate at higher educational establishments training teachers and at schools as the graduates of the former are to work as teachers in the latter. As the teacher is predetermined to work mostly in the multicultural environment, he/she must be able to apprehend and cooperate with people of various backgrounds and teach the students to do it as well due to the principles of global education.

The concepts of “professional culture” and “professional competence” as major components of a specialist’s professionalism are analyzed. Recently, the approaches to teacher training have accentuated on either professional component or integral development of individual with the major emphasis on the latter which brings professional culture and professional competence of a teacher to a higher level. In particular, these components are of major importance for the English language teachers as they deal with peculiarities of language, culture and psychology of language bearers in the multicultural environment.

The basic components of continuous professional training of English language teachers in the context of globalization are defined. The characteristics representing the formation of professional competence of English language teachers in the above mentioned context are deduced, such as breadth of thinking, tolerance, proficiency in variety of foreign languages and cultures etc. The components of professional training of English language teachers should comprise an integral unity. In the context of globalization of education this unity should be characterized by values, principles, guidelines and relations, regulating the behaviour of the teacher in their professional activity.

Key words: *continuous professional training, English language teacher, global education, professional culture, competence, expertise.*